

УЧЕБНИКЪТ “КОСМОГРАФИЯ” И ПРЕВОДАЧЪТ ДИМИТЪР ЕНЧЕВ

Г. Цанева

THE TEXTBOOK “COSMOGRAPHY” AND THE TRANSLATION OF DIMITAR ENCHEV

G. Tzaneva

ABSTRACT

Dimitar Enchev / 1841 – 1882 / is one of the forgotten scholars of our National Revival. After graduating a high school in Russia, he came back to Bulgaria to devote his life to scholar and social activities.

He has translated from Russian the most popular textbook of physical geography, cosmography and agriculture.

Enchev has great concern for the interpreter's work and the responsibilities of language problems related to science style.

Key words: teacher, textbook, translator – interpreter

Една от важните линии, по които бързо започва да се развива възрожденската ни книжнина, е преводната учебникарска литература. Ясната практическа насоченост и богатият избор от учебници на руски, френски и гръцки език подпомагат българските учители-преводачи. Благодарение на техния труд през 60-те и 70-те год. на XIX в. се въвежда самостоятелното изучаване на светски дисциплини – химия, физика, география, история, математика.

Както пише в сп. “Читалище” от 30.10.1872 г. [2, стр.82] Г. Кырковъ в раздел “Критика” – “*Всекому из нас е драго, че от ден на ден българската бедна литература се обогатява с различни нови книги. На скоро ний, болгарите, дочекахме да видим на наш язык учебници по разни науки...Преводачите, както и издателите на тези книги несъмнено са имали пред очи ползата на народа и всяка книга отрано ще да е била назначена за учебник в някой из нашите училища. Свещено желание!*”

Сред имената на преводачите на учебници – К. Василев, Т. Шишков, Хр. Павлов, Д. Марков – се откроява личността на Димитър Поптенов Енчев.

След завършването през 1866 г. на Историко-филологическия факултет на Владимирския Университет в Киев, Енчев се връща в България и работи като учител в

Габрово, Русе, Селистра.[3, стр. 271] Освен многото педагогически статии, публикувани във в-к “Македония”, сп. “Читалище” и поредицата “Летоструй”, преводачът Д. Енчев успява да издаде през 1873 г. в печатницата във Виена учебниците “*Космография*” / 200 стр., описана от Маньо Стоянов под № 1486 в “Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на български книги и периодични издания”/ и “*Физическа география*” / 145 стр., описана под № 1549 /.

Съставители на двата учебника са преподавателите от IV Московска гимназия А.Малинин и К. Буренин / по-късно К.Малинин става директор на Московския Учителски Институт /. В НБ “Св.Св.Кирил и Методий” в София се пазят следните учебници от тези автори:

Арифметика – Москва, 12-то издание, 1878 г. / под № 131501 /; 15-то изд. 1884г. / под № 131442 /

Руководство алгебры для гимназии - Москва, 1870 г. / под № 47667 /

Курсъ физики для женскихъ учебныхъ заведений – Москва, 4-то изд. 1874 /под № 56188 /

Руководство прямолинейной тригонометрии – Москва, 1894 г. /под № 131349 /

Оригиналното заглавие на третото издание – от което е направен преводът – е

“Руководство Космографии и физической географии для гимназий и реальных училищ” составили А.Малинин и К.Буренин, издание Братъевъ Салаевыхъ – Москва – 1870 г.; 248 стр. /под № 51901 / . През периода на Възраждането това е единствен случай в учебникарската книжнина да се преведат и съхранят толкова много книги от един авторски колектив / в художествената литература е аналогичен паралел с немския учител, свещеник и книжовник Кристоф Шмид / 1768- 1854 г./, чиито преводи у нас са побългарени от Хр.Павлович, Ст.Бобчев, Д.Душанов и др./

Тъй като издаването на книги е свързано с желанието и финансовата подкрепа на много спомоществатели, в периодичния печат се въвежда практиката да се съобщава за бъдещите издания. Така например във в-к “Свобода” от 10.06.1872 г. в рубриката “Книжовни известия” е поместена следната бележка: “Д. Енчев е намислил да напечата два учебника – Космография със 101 чертежа и Физическа география с 25 чертежа. Молим да ни дарите помощи...” И наистина, в края на учебниците са поместени списъци на родолюбиви българи, които даряват средства /много от имената се повтарят: К.Славчов, Г.Константинов и Х.Коев от Казанлък; Н.Златев и Ф.Чолаков от Силистра и др./

Може да предположим за няколко причини /съдържание, обем, цена, литография/, поради които Д.Енчев решава да издаде двете части на учебника в самостоятелни книги. Към “Космография” преводачът написва кратък предговор, който съдържа основните постулати на възрожденската епоха: топло обръщение към читателя / думата *Българин* е написана с главна буква /; болка от липсата на българска книжнина; молба да се посочат неволно допуснатите грешки.

На място предисловие

Реалното направление, към което, въ дирне време, ся насочиха училищата изъ отечеството ны, и което, разумява ся, составя най-утяжителното предсказание за будущий положителенъ напредъкъ за народа ны, толкози желателенъ за сякы истиненъ Българинъ, лъсна на яве недостатъкътъ отъ учебници за математическыя и естественныя науки, които ся основныйтъ камъкъ, ключътъ, към благосъстоянието и оздравената бъднина на човяцината.

Този недостатъкъ го осяцатъ мнозина изъ по между насъ, а най много търпятъ отъ него народныя вы училища. За да помогнемъ йоще единъ пътъ, що годе, на това народно направление, намыслихме да преведемъ предлагаемыте два учебника; за необходимостъта и ползата, на които, много пъти ся писа презъ вестницити ны, та, потая причина, ный няма да ся распростираме върху това.

Ный ще будемъ крайно благодарны на нашытя учены, ако благоволятъ да на поправятъ въ погрешките, които можатъ да ся срецнатъ въ учебниците ны, та да можемъ при второто имъ издание – ако стане нужда – по лесно да ги избегнемъ. Търново, 1-й окт. 1872.

Преводът е дословен, спазени са номерацията на отделните параграфи, курсивът при термините, точното съдържание на главите, чертежите и схемите. Въпреки че в оригинала под линия няма дадени обяснения на понятията, преводачът по своя инициатива въвежда такива обяснителни бележки / напр. стр.17 – *Азимутъ – отъ as – سمتی, пътъ. Ъгълъ, кой е съставенъ отъ вертикальный кръгъ на светилото съ меридиантъ на мястото за наблюдение.* / Енчев, който има много добра филологическа подготовка, осъзнава, че носи голяма отговорност при превода, защото това са първите учебници по тази дисциплина в България. Езиковият анализ при сравняване на оригиналния текст и превода доказва високата ерудиция на преводача.

Като привърженик на Търновската езикова школа Енчев употребява точно членуване на съществителните имена, като заменя падежните форми с предложни конструкции / в единствено и в множествено число/:

опашкытя на кометыя – хвосты кометы / стр.170 – 138 /; за происхождението на падающытя звязды – о происхождениі падающихъ звяздъ /стр.172-140/ цвятътъ на звяздыты – цвятъ звяздъ /стр. 36 – 34/

Само личните имена са написани точно както са в оригинала и запазват окончанието на родителния падеж, а това е един от недостатъците на превода – *Лаланда, Сюзигена, Палласа, Гиппарха* и др.

Енчев възприема и предава прецизно суфиксите, свързани с научния стил на речта, като ги съгласува според българските езикови норми: *точность, аберация, дължина, распределител.*

При прилагателните имена окончанията носят точна информация за рода и числото, съгласуват се със съществителните и при необходимост се членуват: *голямъ кръгъ - большой круг; слънчова система - солнечная система, химическо изследване - химическое исследование; земните предмети - земные предметы*

При степените за сравнение Енчев използва аналитичните форми, но не поставя тире между частиците и качествените прилагателни, а само ги записва отделно: *по голямы; най святлите*.

Въвежда и суфиксите – *ик, -ав* за придаване на по-слабо семантично изразяване на признаци: *червеникавъ - красноватый*

Във връзка с отмирането на падежната флексия възниква категорията определеност при глаголите и Енчев точно спазва езиковите закони при превода на глаголните форми: *ный треба да заключимъ - мы должны заключить /стр. 76 -44/; той престава да гори и истинва - онъ перестаетъ горять и охлаждает /стр. 152-122/; ся паднали - упали /стр.41-32/; ся намиратъ - находятся /стр.14 - 8/*

Интересно е, че причастните форми от оригинала са преведени по два начина - описателен и чрез суфикси: *как получвятъ отъ него - получающихъ отъ него /стр.141 - 138/; забеляжкытя, кои ся изложиха в...- замечаний, изложенныхъ в.. /стр.15 -17/; състояща ся - состоящемуся /стр. 28-30/*

Предлозите, като неизменяеми думи, в превода означават точни синтактични отношения на зависимост и семантика, подчинена на зоканите на книжовния език : *върху небесный сводъ - на небесномъ сводя; за наукатъ - о науке; отъ 365 деноноция - въ 365 сутокъ* Само на отделни места остават т.н. русизми: *като земемъ въ внимание - принимаю во вниманіе*

От гледна точка на синтаксиса Енчев превежда с изчистени конструкции простите и сложни изречения, като използва българския еквивалент на съюзните връзки: *изъ което - изъ которого; блестятъ на които - блескъ которыхъ; впрочемъ, ако това - впрочем, еслибы; при това ся оказва, че - при этомъ оказывается, что; разбира ся, че - понятно, что; за да видимъ - чтобы увидимъ; когато часовницитя - когда часы*

Преводът на термини е точен, в някои случаи се използват и описателни изрази: *ядро - зърно; кълбо, топка - шар; счупена линия - ломаной линии; налягане - давление; слънцестояние - солнцестоянія*

Само на няколко отделни места Енчев използва руската дума и това накарнява превода: *тялото, което обладава - тмяло, обладающее .../стр. 169-128/; тцателното - тщательное;*

Характерни са и архаичните думи: *мърдание - движеніе; той тегли 40 оки - онъ вяситъ 40 пудовъ; хортували - говорили; в дирний параграф - въ последнемъ параграфъ*

Днес преводаческото дело на Димитър Енчев остава в историята и служи само на изследователите - филолози, но говорият патриотизъм запазва силата си и в наши дни. Защото винаги България ще се нуждае от възрожденския плам на словата: *“Който служи на народа си честно и добросъвестно, той трябва да бъде уверен, че рано или късно, заслугите му ще бъдат достойно оценени от народа и любовта му нема да загине!”*

ЛИТЕРАТУРА

1. Енциклопедия на българската възрожденска литература, 1997; 271-172.
2. Сп. “Читалище”, 30.10.1872; 82.

Представена за печат на 20. 09. 2006 г.

